

*До спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.03 Національної академії
внутрішніх справ*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Каланчі Інги Георгіївни «Докази електронної форми у кримінальному процесі України: теорія та практика», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Актуальність теми дослідження не викликає сумнівів. Стрімка цифровізація суспільних відносин докорінно змінює умови функціонування системи кримінальної юстиції, надаючи електронному сегменту доказової діяльності важливе значення. Сучасне кримінальне провадження дедалі більше залежить від комп'ютерних даних, цифрових комунікацій, мережових журналів, інформації, створеної та оброблюваної у віртуальному середовищі. Ці процеси зумовлюють трансформацію парадигми доказування та ставлять перед органами кримінальної юстиції завдання адаптації класичних інститутів кримінального процесу до умов цифрової реальності.

Електронний сегмент доказування сьогодні виконує системоутворюючу роль: цифрові дані формують значну частину фактичної інформації, необхідної для встановлення обставин кримінальних правопорушень, і водночас характеризуються низкою технічних особливостей – нестабільністю, чутливістю до модифікацій, залежністю від програмного середовища, наявністю метаданих і складною структурою зберігання. Це актуалізує необхідність поєднання правових, криміналістичних та інформаційно-технологічних підходів для забезпечення їх автентичності, цілісності та процесуальної допустимості.

Актуальність дослідження також підсилюється недоліками чинного правового регулювання. Кримінальний процесуальний кодекс України не містить кодифікованого інституту електронних доказів, а наявні норми мають

фрагментарний характер. Таке нормативне середовище створює значні розбіжності в практиці органів досудового розслідування, прокуратури і суду, зумовлюючи неоднакові підходи до ідентифікації, фіксації, оцінки й використання електронних даних. Це, у свою чергу, спричиняє ризики визнання доказів недопустимими та ускладнює реалізацію засад кримінального провадження.

Суттєвої актуальності набуває й міжнародний контекст. Україна імплементує положення Конвенції про кіберзлочинність, Другого додаткового протоколу до неї, рекомендації міжнародних організацій та технічні стандарти, зокрема ДСТУ ISO/IEC 27037:2017, що регламентують ідентифікацію, збирання та збереження цифрових доказів. Ці документи формують сучасні вимоги до поводження з цифровими даними, але потребують глибокого теоретико-правового осмислення та адаптації. Цифровізація правосуддя, розвиток електронних систем комунікації та документообігу, запровадження електронних процедур здійснення процесуальних дій створюють додаткову потребу у формуванні цілісної концепції обігу доказів електронної форми.

Додатковим чинником актуальності є сучасні безпекові виклики – воєнний стан, зростання кіберзлочинності, використання цифрових технологій у діяльності організованих злочинних груп, широке застосування платформ електронних комунікацій тощо. Це посилює потребу в ефективній системі виявлення, фіксації та перевірки електронних даних та уніфікації взаємодії суб'єктів кримінальної юстиції з провайдерами телекомунікацій і цифровими сервісами.

У цьому контексті комплексне дослідження доказів електронної форми – їх процесуальної природи, технічної специфіки, нормативних засад, технологічно обґрунтованих процедур ідентифікації, фіксації, гешування, зберігання та оцінки – є науково вагомим і практично необхідним. Воно відображає реальні потреби кримінальної юстиції, відповідає міжнародним

тенденціям розвитку цифрових стандартів правосуддя та забезпечує фундаментальний внесок у модернізацію кримінального процесу України.

Беручи до уваги складність досліджуваної проблематики, її міжгалузевий характер, динамічні зміни у сфері правозастосування та потребу в оновленні методологічних засад судово-експертної діяльності, обрана тема дисертаційного дослідження є безумовно актуальною. Її результати мають істотну наукову, методологічну й прикладну цінність для подальшого розвитку кримінального процесуального права, підвищення якості досудового розслідування та судового розгляду, вдосконалення системи професійної підготовки суб'єктів кримінального провадження і загального підвищення рівня правової визначеності, зміцнення принципів законності та справедливості.

Актуальність обраної теми дослідження підтверджується також її відповідністю абз. 11, 13, 15 розділу «Протидія злочинності» Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р; § 4 Розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; п. 4.1.4 Розділу I Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 р.р., затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021; цілей С.2 та С.3 розділів 5 та 6 Стратегії кібербезпеки України, схваленої рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року та уведеною в дію Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021; п.п. 10, 16, 26 Плану реалізації Стратегії кібербезпеки України, схваленого рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 р. та уведеного в дію Указом Президента України від 1 лютого 2022 р. № 37/2022; п.п. 5.1 5.9 Розділу II Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027

роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023; розділу «Інформаційні та комунікаційні технології» Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476; п.п. 2.7, 3.1.1, 3.1.2, 3.2, 3.3, 3.3.1-3.3.4, 4.5, 4.6 Стратегії розвитку прокуратури на 2025-2028 роки, затвердженої наказом Генерального прокурора № 322 від 8 жовтня 2025 р.

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження є безперечно актуальною, оскільки поєднує як фундаментальний теоретичний, так і актуальний прикладний вимір. Вона безпосередньо відповідає сучасним тенденціям розвитку системи кримінальної юстиції України, сприяє підвищенню ефективності використання доказів електронної форми у кримінальному провадженні. Наукові результати мають істотне значення як для теорії кримінального процесу, так і для практики досудового розслідування й судового розгляду, оскільки спрямовані на вдосконалення пошуку, фіксації, перевірки, оцінки та використання доказів електронної форми, а також механізми їх процесуального обігу в системі кримінальної юстиції України. З огляду на характер проведеного дослідження, його положення становлять важливий науково-практичний внесок у зміцнення засад ефективного досудового розслідування та судового розгляду, підвищення рівня об'єктивності діяльності суб'єктів кримінального провадження щодо роботи з об'єктами цифрового середовища та гармонізацію національних підходів цифрової криміналістики із міжнародними стандартами у сфері кримінальної юстиції.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації. Достовірність і наукова обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні, підтверджуються застосуванням комплексної

методології, яка поєднує теоретичні, емпіричні та порівняльно-аналітичні підходи. Авторка забезпечила належний рівень наукової системності, що дозволило отримати результати, які відзначаються логічною послідовністю, внутрішньою узгодженістю та практичною спрямованістю.

Методологічна основа роботи побудована на використанні сукупності сучасних методів юридичної науки, адаптованих до специфіки предмета дослідження. Авторкою застосовано діалектичний методи, системний аналіз, структурно-функціональний, історико-правовий, компаративістський, логіко-юридичний, формально-юридичний, моделювання, статистичний та соціологічний методи.

Наукова достовірність висновків підтверджується репрезентативною емпіричною базою, що охоплює зведені дані вивчення 350 кримінальних проваджень упродовж 2018-2025 рр.; 450 ухвал, постанов та вироків судів України усіх регіонів; 30 рішень Європейського суду з прав людини; результати опитування 1301 респондента, серед яких: 128 суддів, 574 прокурори, 100 адвокатів, 146 слідчих та детективів, 174 співробітники оперативних підрозділів, 59 судових експертів та ІТ-фахівців, що виконують функції спеціалістів під час кримінального провадження, 120 науковців; статистичні та аналітичні звіти й узагальнення Верховного Суду, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Ради Європи. Такий підхід забезпечив глибину та об'єктивність дослідження, а також дав можливість дисертантці обґрунтувати власні висновки із посиланням на реальну судову практику.

Дослідження вирізняється високим рівнем наукової системності й міждисциплінарності. Авторка продемонструвала глибоке володіння матеріалом і вміння інтегрувати знання з кримінального процесу, цифрової криміналістики, правової інформатики та кібербезпеки, що забезпечило наукову переконливість і практичну цінність результатів. Висновки дисертації логічно випливають із проведеного аналізу, мають належне теоретичне

підґрунтя й відображають послідовне наукове обґрунтування запропонованих положень.

Нормативно-правова база дослідження охоплює широкий спектр національних і міжнародних джерел – Кримінальний процесуальний кодекс, закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», а також відповідні підзаконні акти, методичні рекомендації та міжнародні стандарти у сфері судової психіатрії. Їх комплексне опрацювання дозволило авторці виробити власне бачення вдосконалення правового регулювання доказів електронної форми під час кримінального провадження.

Наукові положення, сформульовані у дисертації, мають чітке обґрунтування, логічну послідовність і підтверджуються як теоретичними аргументами, так і практичними прикладами з реальної практики. Рекомендації, подані дисертанткою, відзначаються прикладною значущістю й можуть бути використані в діяльності органів досудового розслідування, прокуратури, суду, судових експертів та інших обізнаних осіб, а також під час професійної підготовки фахівців у сфері цифрової криміналістики. Опубліковані наукові праці авторки засвідчують високий рівень наукової зрілості, системності мислення й методологічної культури. Вони повністю корелюють із темою дисертації, а їх зміст підтверджує наукову достовірність і практичну цінність отриманих результатів.

Наукова новизна положень та висновків, запропонованих авторкою особисто. Висновки та пропозиції, викладені в дисертаційній роботі І. Г. Каланчі, характеризуються належним ступенем наукової новизни, адже є результатом системного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства, узагальнення практики органів досудового розслідування, прокуратури, суду, а також критичного переосмислення сучасних наукових концепцій щодо сутності, змісту та правової природи доказів електронної

форми у кримінальному процесі України. Дослідження виконано авторкою самостійно, без використання наукових розробок чи ідей співавторів, що свідчить про високий рівень наукової зрілості та творчого підходу до розв'язання складної міждисциплінарної проблематики.

У дисертаційному дослідженні вперше реалізовано доктринальний підхід до формування цілісної концепції доказів електронної форми у кримінальному процесі України з визначенням шляхів розв'язання низки фундаментальних і праксеологічних проблем вдосконалення правових, організаційних, процедурних і технічних засад їх формування, перевірки, оцінки та використання.

У роботі сформульовано низку наукових положень, які відзначаються високим рівнем оригінальності.

Зокрема, вперше обґрунтовано цілісне бачення електронної складової кримінального процесу України. Обґрунтована авторкою інституційну самостійність доказів електронної форми у кримінальному процесі України, що обумовлює формування їх належної теоретичної та нормативної основи. І цьому напрямі розмежовано понятійний апарат в межах ключових для практики правозастосування категорій: «джерело доказів», «документ», «електронний документ», «носії інформації», «комп'ютерні дані» тощо. Запропоновані авторкою дефініції категорій «електронні докази», «докази електронної форми» та «цифрові докази» та угоджений підхід до терміновжитку згідно якого «цифровий доказ» відповідає змісту доказу, «електронний доказ» – технічному способу його реалізації, а «доказ електронної форми» – процесуальній формі подання.

Наукову новизну становить також розроблена авторкою методика підтвердження автентичності та цілісності доказів електронної форми в кримінальному процесі України, , що включає: 1) упакування та маркування електронних носіїв інформації; 2) фіксація загальних та унікальних апаратних ідентифікаторів; 3) опис структури і змісту комп'ютерних даних та їх

метаданих; 4) гешування комп'ютерних даних і послідовної фіксації контрольних сум комп'ютерних даних в процесуальних документах; 5) фіксація стану доказу електронної форми у визначений часовий період за допомогою КЕП з електронною позначкою часу; 6) фіксація ланцюга збереження доказів (chain of custody) в порядку ДСТУ ISO/IEC 27037:2017.

Сформульовано комплекс алгоритмів пошуку та фіксації доказів електронної форми, що об'єднаний за трьома функціонально-структурними категоріями і пропонується як три самостійні стратегії фіксації доказів електронної форми у кримінальному процесі України: 1) фізичне вилучення електронних носіїв інформації або комп'ютерних систем; 2) огляд та копіювання комп'ютерних даних; 3) огляд та фіксація інформації з відкритих джерел.

Авторка запропонувала внести цільові зміни до Кримінального процесуального кодексу України, зокрема щодо вдосконалення правового регулювання та імплементації положень Конвенції про кіберзлочинність, ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 та Протоколу Берклі, що передбачає внесення системних змін до КПК України; внести зміни до законів України щодо зберігання інформації операторами телекомунікації, вимог до спеціалізації представників органів досудового розслідування, прокурорів та суддів, їх спеціалізації; прийняти міжвідомчий підзаконний нормативно-правовий акт щодо взаємодії органів досудового розслідування та органів прокуратури з НКП 24/7; прийняття суб'єктами кримінального провадження відомчих актів щодо організації роботи з доказами досліджуваної категорії – стандартних операційних процедур.

Важливим здобутком є сформульована авторкою концепція вдосконалення інституту доказів електронної форми у кримінальному процесі України.

Удосконалено наукові положення щодо місця доказів електронної форми в системі процесуальних джерел доказів у кримінальному процесі

України, що полягає у можливості їх потенційної приналежності до всіх процесуальних джерел доказів, визначених ст. 84 КПК України, проведений в роботі комплексний аналіз кожного з цих джерел у контексті існування в електронній формі.

Подальшого розвитку дістали положення щодо вдосконалення організаційних засад роботи з доказами електронної форми у кримінальному процесі України, що передбачає уніфікацію підходів до підготовки юридичних і правоохоронних кадрів на рівні закладів вищої освіти юридичного та правоохоронного профілів; створення криміналістичних ІТ-лабораторій у структурі правоохоронних органів; результативне професійне навчання суб'єктів кримінального провадження (підвищення кваліфікації), зокрема запровадження міжвідомчих програм підвищення кваліфікації; посилення взаємодії між суб'єктами кримінального провадження – узгодженість у процесуальних діях, обмін знаннями та ресурсами, залучення спеціалістів і створення сталих каналів комунікації між слідчими, прокурорами, спеціалістами, експертами та судом, модернізацію процедури здійснення тимчасового доступу до речей і документів.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у науково-дослідній, нормотворчій, правозастосовній діяльності та освітньому процесі, що підтверджено відповідними актами впровадження.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях.

Зміст дисертаційної роботи розкрито повно, послідовно та всебічно. Теоретичні положення дослідження базуються на глибокому аналізі наукових джерел, сучасної кримінальної процесуальної доктрини, нормативно-правової бази та практики правозастосування. Авторка демонструє високий рівень теоретичної підготовки, вміння узагальнювати наукові концепції та

формулювати власні обґрунтовані висновки, що мають як теоретичне, так і прикладне значення.

Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції становлять вагомий внесок у розвиток сучасної науки кримінального процесу, зокрема у напрямі вдосконалення пошуку, фіксації, перевірки, оцінки та використання доказів електронної форми, а також механізмів їх процесуального обігу в системі кримінальної юстиції України. Результати дослідження мають потенціал для використання у подальшому розвитку доктринальних положень кримінальної процесуальної науки, а також у практичній діяльності щодо роботи з доказами електронної форми.

Основні положення дисертації пройшли належну апробацію, що підтверджується їх оприлюдненням у низці наукових праць. Так, окремі результати дисертаційного дослідження висвітлено у 41 науковій праці, серед яких монографія, 19 статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, що свідчить про їх офіційне визнання на національному рівні, 3 статті – у періодичних виданнях іноземних країн, 3 статті – у виданнях, що індексуються у наукометричних базах даних Scopus і Web of Science, що засвідчує міжнародне визнання наукових напрацювань здобувачки та їх релевантність світовому науковому дискурсу. Теоретичні концепції, методологічні підходи та практичні рекомендації авторки неодноразово презентувалися у вигляді тез 15-ти доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах і наукових читаннях. Публікації здобувачки за темою дисертаційного дослідження отримали позитивне сприйняття фахової спільноти, про що свідчать їх численні цитування.

Такий обсяг апробаційного матеріалу, системність публікацій і багаторівневе представлення результатів свідчать про високий рівень наукової активності здобувачки, належне впровадження положень дисертації в науковий обіг, а також про визнання отриманих результатів у професійному

середовищі. Усе це дає підстави вважати, що наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи знайшли повне та достатнє відображення в опублікованих працях авторки.

Дотримання академічної доброчесності. За результатами аналізу роботи, а також наукових праць І. Г. Каланчі порушень вимог академічної доброчесності не встановлено.

Реального або потенційного конфлікту інтересів між опонентом і здобувачкою немає.

Позитивно оцінюючи наукову новизну та практичну значущість проведеного дослідження, вважаємо доцільним звернути увагу **на окремі положення**, що можуть бути предметом наукової дискусії під час захисту дисертації, серед яких:

1. У підрозділі 3.3 та 5.2 авторка приділяє увагу необхідності дотримання стандартів мінімізації *втручання у приватне життя в контексті доступу до всієї інформації з пристрою чи облікового запису*, однак потребує розширення аналіз критеріїв пропорційності доступу до різних категорій цифрових даних, умов їх використання та межі дозволеного втручання.

2. Щодо аналізу *процесуального статусу даних, отриманих під час кримінального провадження у результаті OSINT*, здійсненого у підрозділах 1.3, 2.3 та 3.1, попри позитивний внесок авторки у вдосконалення процесуальної моделі огляду інформації відкритих джерел під час кримінального провадження, у дисертації варто було б ширше розкрити критерії допустимості таких даних, особливо з огляду на їхню мінливість, можливість маніпуляцій та складність встановлення первинного джерела.

3. У підрозділі 2.1 та розділі 3 авторкою приділено увагу техніко-криміналістичним аспектам, проте *окремі питання криміналістичної тактики*, зокрема особливості виявлення, фіксації та вилучення цифрових слідів на місці події, специфіка роботи з нестабільними даними, ризики їхньої

деградації та колізія між потребою негайних дій і гарантіями цілісності, потребують подальшого наукового розвитку.

4. Викликає науковий інтерес і порушене авторкою питання *професійної підготовки та сертифікації суб'єктів кримінального провадження* (підрозділ 5.1). Разом із тим, доцільним видається деталізувати стандарти професійної компетентності, систему підвищення кваліфікації та механізми контролю якості, що могло б сприяти удосконаленню національної системи кримінальної юстиції.

5. Попри загалом глибоке теоретичне обґрунтування, дисертація могла б більш чітко систематизувати власну наукову *методологію дослідження доказів електронної форми*. Зокрема, доцільним є деталізація взаємодії застосованих підходів, а також визначення їхньої ієрархії для отримання комплексних висновків.

Зазначені зауваження мають дискусійний характер і не знижують загальної наукової та практичної цінності представленого дисертаційного дослідження. Їх урахування у подальших наукових розвідках авторки сприятиме поглибленню теоретичних засад і підвищенню прикладного потенціалу результатів дисертаційної роботи.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційне дослідження Каланчі Інги Георгіївни «Докази електронної форми у кримінальному процесі України: теорія та практика» завершеною кваліфікаційною науковою роботою, у якій отримано нові, науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності вирішують важливу наукову проблему – формування цілісної концепції доказів електронної форми у кримінальному процесі України.

Дисертація відповідає науковій спеціальності 12.00.09 та вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (із подальшими змінами), а її авторка – Каланча Інга Георгіївна

– заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Опонент:

**Завідувач кафедри криміналістики
та судової експертології ННІ № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Влада ГУСЄВА